

Студії з історії церковної унії.

Написав Богдан Бучинський.

I. Ісидорова унія.

II.

Весною 1443 р. перед рішенням сойму в Буді 9 червня 1443 король Володислав в оточенні своїх найвищих угорських партизанів, польських достойників, а між ними з руських земель одинокого Грицька Кердеєвича видав свій привилей в 22 марта 1443 р. Дата привилея, угорські свідки й частинне віднесення його до земель угорської корони вказують його в певній ситуації на Балканах; присутність польських свідків, видане через польську канцелярію, детальні приписи проти обставин, котрим сей акт робив кінець, грамота короля для холмського єпископа — вказують його з виглядами флорентинської унії в українських землях польської корони.

Включаючи в інтерпретацію грамоти перший ланцюх фактів ми зауважимо сей натиск, який грамота робить на ролю папи Євгена „й інших святих отців, що дбали про святую віру“, і розтягнене консеквенцій правних грамоти „на цілий простір держав“ Володислава III, хоч йому суперечуть річеві обставини, і то відмальоване становище самого короля Володислава III. Оскільки можна інтерпретувати при помочи листів папи Євгена IV до Чезарині й короля Володислава, проклямацією кор. Володислава III в р. 1444 та фактичними пробами зацелити унію церковну в Молдавії, Волощині, Сербії, Босні й Болгарії. Воно дуже можливо, що оскільки ходить о той ланцюх фактів,

до нього прилучилась ініціатива кард. Чезаріні. Одначе в тім не можна негувати й участі думок Ісидора ¹⁾). Сеж він, а ніхто инший вже перед трома літами підніс думку політичних консеквенцій фльорентийської унії для угорської політики на Балкані. Сеж він вже перед трома роками звернув ся крім Руси ще й до Сербів і Волохів. І вже він перед двома роками витягнув думку правного забезпеченя руської церкви при нагоді унії.

Зате в другому ланцюху фактів зустрічаємось в чимсь, чого дотеперішні дослідники не завважали, а що відкидає безпосередну участь Ісидора в виготовленю документу. Церков руська крисяє в грамоті під загальниковим терміном „Церков східна, прелати й цілий клир обряду грецького й руського“ і не виступає як зорганізована в самостійну провінцію супроти Рима: як найвисша одиниця організаційна виступає організація єпископальна. Воно може мати джерело в антагонізмі між галицькими і київськими єпархіями, тим більше, що як раз тоді гровив воєнний конфлікт між короною і вел. кн. литовським. Але з другого боку можливо, що Чезаріні чи який инший референт римської церкви, що був при її укладаню, використав ситуацію, щоб звести руську церкву бодай в принципі на становище єпископальної, а не митрополічної церкви. Воно можливе ще ізза того, що Рим завважував різницю між колишньою митрополією галицькою і київською. Доказом стане справа митрополита Йоакима в р. 1451.

Привілей 1443 р. стає дальшим етапом в розвою правних консеквенцій фльор. унії на Україні — далі його наслідки не пішли. Славян балканських для унії він не з'єднав і звістка про те скоро дістала ся до Польщі. Фактичного признання унії на Україні з боку Русинів не викликав, а в практиці правній українських земель польської корони в найблизших роках пропав безслідно. Не так безслідно проминув другий привілей — для холмської єпархії. Його консеквенції для правного забезпеченя руської церкви в Холмищині видно в рр. 1444 і 1456.

Тимчасом Ісидор по короткім побуті в Італії рушив на схід. Він перебував так коротко в окруженю папи (11. VII до 28. VIII), що в його рішеню йти на схід треба бачити виник иншого факту, що мав місце 1. VIII 1446 — смерти патр. Митрофана. 28 серпня він рушив, як каже ляхонічна згадка, як легат в напрямі країв грецьких і руських.

Значить, він рушив в Царгород, щоб там поладнати

¹⁾ Кажу думок, а не його самого.

зміни в ситуації, викликані смертю Митрофана й вернути на Русь. І ми дійсно знаємо, що ще 1 червня 1447 р. він вибирав ся до Києва. Значить ся, вивід з лаяконічної згадки, що він вибирав ся, щоб вернути на Русь, можливий. А коли він 28 серпня 1443 задумав вернути по полагожденю справи в Царгороді на Русь, хоч смерть патріярха се дуже могла проволочи — тим певнійший вивід, що й перед елекцією патріярха він задумав йти на Русь. Се кидас сьвітло на його пляни підчас побуту в Італії: він задумав вернути на Русь. Ще в червни 1447 р. він абсолютно певний послуху на Руси, вже по деяких симптомах несубординації; тим більше міг бути певний в р. 1443. Отже зиск аналізи другого ланцюха подій годить ся з висказом аналізи положеня Ісидора в р. 1443. Отже якась зовнішня причина мусіла спонукати його виїзд до Італії. А коли бачимо, що і в р. 1447 він остає ся в Царгороді, хоч Мамма вже від року був патріярхом, то побачимо, що він вважав свій побут корисним не тільки для самого формального признаня унії: йому важні були фактичні консеквенції її. І як раз рік 1442 приносив дві важні фактичні консеквенції унії: акція Чезарині на Угорщині й акція пропагованя унії на Сході. І одно і друге вповні вистало, щоб виправити Ісидора в Італію! ¹⁾

По відході митрополита в Італію ситуація на українських землях в сфері признаня митрополичої компетенції Ісидора й формального придержуваня унії — оставалась й далі. Одначе тридлітне необсажене патріяршого престола дало спромогу поруч прихильників Москви виступати ще одним противником унії: заблудящим грецьким єрархам; в другого боку ті три роки принесли в Польщі і вел. князівстві Литовським рішучий поворот в становищу міродайних сфер корони й вел. князівства на бік папи Євгена IV. І оден й другий ланцюх фактів впливає на верх в дальшій долі фльорентийської унії на Україні. І московські

¹⁾ Відгуки агітації православних против патріярха Митрофана могли легко стати звісними при звязях України з Византиєю, через Молдаву й Крим. На Молдаві була борба між уніятами а православними. Митрополит молдавський підписав акт унії в 6. VII 1439, про прогнаве Йоскіма, єпископа Сучави, маємо документ, звідки маємо й пізнійшу звістку в анонімній словянсько-молдавській літописи про прогнаве „архисреїв, що явили ся в Молдаві в постриженни бородами“. По виході граноти грецьких єрархів в 6. IV 1445 проти патр. Митрофана її переложив монах Гавриїл таки того самого року! Текст в молдавських рукописей 1629 р. (дещо і рук. 1512 і 1557) у Яцимирського Іаъ исторіи славянскої проповѣди въ Молдавіи. Пам. древ. писм. CLXIII 1906, Петерб., ст. LXVII - LXVIII і 77 - 83.

міродайнні чинники не засяпляли справи; в тих роках виринула звісна друга редакція повісти Симеона, в котрій можна бачити з значною правдоподібністю спосіб *ad captandam benevolentiam* міродайних сфер у вел. кн. Литовськїм.

Грецькі заблудящіє єрархи впливають в наших джерелах аж в рр. 1447, 1450, 1551 — але слїди їх спасенної діяльности видні вже 19 вересня 1447 р., коли не 2 падолиста 1445.

2 падолиста 1445 зустрічаєть ся в актах суду перемиського в справі із одним тамошним шляхтичом „Олександр владика перемиський“. Він мабуть не давно виступав в урядї владика: коли 8 марта 1446 він виступає знов в процесї з тим шляхтичем перемиським за затоплене ґрунтів, писар титулує його „*Venerabilis Wladica Allexander ad presens Rutenicalis Premisliensis*“¹⁾. А тимчасом 2 падолиста 1446 виступає Athanasius Wladica Premisliensis в справі звади шляхтича, а між тим 19 вересня 1447 говорить ся про владика Олександра яко про живого, а рївночасно виявляє ся причина, задля котрої владика дістав свого рївала: він був не осїдий: „*idem Wladica cum Ywan non sunt possessionati alias nyeossyedly*“²⁾. Іще 3. II 1450 він процесує ся із одним шляхтичем перемиським³⁾. Отже в рр. 1446—1450 було двох владиків перемиських.

Але ще гарнійші рїчи довідуємо ся зі сфалшованого в роцї 1460, але опертого на певних даних, діянія собора царгородського з р. 1459: між грецькими єрархами є там підписаний митрополит київський. Тимчасом ще грамота 1447 говорить про митрополитів, що являли ся перед князем київським й українською людністю — дуже можливо, що те саме або й инше лишає претендента на київський престол митрополичий в р. 1447 або і скорше, а висвяченє владиків Александра в р. 1443—1445 й Атаназія 1446 р. вказує на істнованє в українських землях або в сусїдствї більшого числа заблудящих єрархів грецьких.

Зверхніє обставини для унії в Польщі і Литві стало поліпшались від р. 1447. Польща офіційально знов признавала Євгена IV. Зате правдива хвиля крїви була в рр. 1444, 1445, 1446.

Кор. Володислава не стало в живих, а до формального признаня унії ще не приходило. Невдача папської політики значно прохолодила запад до унії у царгородського імператора

¹⁾ Akta grodz. XIII ч. 2744. ²⁾ *ibid.* ч. 3334. ³⁾ *ibid.* ч. 4139.

і він тільки в р. 1445 дня 7 липня заіменував нового патріарха уніята.

Для Ісидора було се великою побідою по трьох роках царгородської делегації. Ні папа, ні він, як се чуємо з листу папи до него в червні 1445, по страшнім погромі під Варною, не упадає на душі; унії церкви й її реалізація, погром Турків далі стояли перед їхніми очима. Що до Руси то Ісидор був спокійний і воно показало ся, що се було правдоподібне. При вижидачім становиску Москва, Україна й Біла Русь оставали ся statu quo ante. Одначе всеж таки кількалітна агітація грецької єрархії не пішла марно; деякі сумніви на точці унії виринули у київського князя, й він скористав зі звістки, що новий патріарх є в Царгороді, щоб до него звернутись.

Головне було питання про консеквенції для митрополичої юрисдикції Ісидора в його неприсутності. В тім бачу вплив деяких інших факторів.

На першій точці положу московські інспірації, дарма що відповідь патріарха тільки згадкою про кв. Настасію, натаком на її споріднене з покійною царицею царгородською, натакає на останні. До оцінки їх можна ужити попередних листів московських до патріарха з р. 1441 і до імператора з р. 1444, сучасну інтерпеляцію, другу редакцію „Повісти“ та ретроспективні дані пізнійшої переписки між Іоною і Олельком та Олельковичами. Насамперед знов підчеркну ідентичні ідеї в трактуваню особи, до котрої звертає ся київська інтерпеляція з трактуванем патріарха Митрофана й імператора Константина в московських листах 1441 і 1443. Київський князь звертає ся до патріарха уніята, так як би він православний. Так само, приймаючи, що відповідь переказує нам затрачену інтерпеляцію, князь київський звернув ся, так як його швагер в рр. 1441 і 1443, в імени цілої Руси. Так само справа митрополітальної юрисдикції Ісидора, хоч стає лише на задній план, за її практичним приміненем, годить ся з основним постулятом Москви 1441 і 1443: усунути Ісидора з митрополії. Далі, хоч воно й непевне, піднесу деякі паралелі між другою редакцією повісти і відповідю патріарха¹⁾, що

¹⁾ „И тебѣ же честныи папо Евгение достоитъ о сихъ истиннѣхъ рассуждати и мысль благую имѣти“ 2 р. Пов.

„Какъ соглашаеть и послѣдуетъ оу всѣхъ святиняхъ и како соглашаеть и Константиногородскою церквою“ (відповідь Григорія).

„Аще ли не хочете нашей римской церкви уставы держати, и ви своя уставы греческия держите“ 2 ред. Повісти.

вказують на те, що київське посольство могло оперувати даними повісті, котру по вельми правдоподібній інтерпретації листа Іона до Олелька прислано у Київ ¹⁾.

Сі роки по заіменованю Григорія патріархом, се роки перво-рядної ваги в дальшій розвою принципа автономії московської церкви; „ні до кого було посилати“ — боронить Іона перед Олельком своє поставленє в митрополити, — „ні цар, ні патріарх не такі, як були їх предки“. Рівночасно доперва по р. 1443 могла виринути легенда, що Іону признали в Царгороді евентуально. Вона виступав в р. 1448 в відносінах до населєня Білої Руси й України, і вона могла повстати тільки тоді, коли київське посольство привезло рішуче свідочтво, що патріарх уніят, і коли, мимо того його й далі признавали на Білій Руси ²⁾ й Україні ³⁾.

Тут зустрічаємо ся з другим фактором, що квестіонував унію й митрополітальну юрисдикцію Ісидора — та мабуть не мало причинив ся й до дальшого акцентованя православним вел. кн. Литовського й корони звязий з Царгородом на єрархічній точці: зі згаданими грецькими єрархами. Відповідь Григорія кладе їх на першій точці й промовчує впливи московські зовсім. При-

Підчеркуванє в листі Григорія, що Рим признає грецькі обряди:

„А на святыхъ отецъ не лгати ни ложнихъ писаніи не класти“
„заве бо въ святыхъ правылѣхъ писано естъ: аще кто отъ заповѣди святыхъ отецъ вселенскихъ учителя приложити или уложити“ 2 р. Пов.

„Не приложили есми ни уложили всякихъ дѣлъ священныхъ, яже отъ святыхъ отецъ въ преданыхъ и явленыхъ писаніемъ“ (відп. Григорія).

¹⁾ „А Сыдорово, сыну, прихоженіе, и первое и другое, и дѣло его и нынѣшное его житіе сазъ же погому (вар. по тонку) вѣси“. Приймаючи перший варіант маємо прямиї натяк на якусь інформацію, котру знають і Іона і кн. Олелько. Але й поза тиж варіантом є паралелі; початок Повісти: приїде изъ Царяграда на Москву митрополитъ Исидор, про новий прихід: приїде изъ Рима Сидоръ митрополитъ на Москву“. Про діло його і про нинішнє житє його:

„Царь не таковъ, а ни патріархъ не таковъ, ино мудрствующе, къ Латинѣмъ приближающи ся, а не тако, якоже православному“ нашему христіанству неначала предано“ — ся анахронічна в р. 1449 згадка вжає ся прямо в висказом 2 ред. повісти: „царь же и патріархъ православія... въ прелести латинскихъ ереси, впадоша ся въ сѣти злаго, увянувшє погибоша и съ латиною соединиша ся“. Се тиж більше правдоподібно, що згадки не лиш анахроністично, але й стилістично вповні неправдоподібно, тільки втручені в періоду.

²⁾ Його поминано в Смоленську.

³⁾ До него цієлали на посвѣяченє Данила володимирського з Волини.

чиною піднесених в інтерполяції кн. київського „раздвіленій и несоглашеній“ вважає патріарх діяльність „митрополитів, владиків й ченців“, котрим він вповні таки підсуває недобрі й егоїстичні мотиви. Що так не було, доказом мотиви підсувані ним о чотири роки пізнішими листами Олєсніцького.

Їх ролі неможна легковажити.

Передше підносив я фактичні сліди їх діяльності з рр. 1445—1446, тепер піднесу при обговореню листа Григорія ті факти, котрі подали нам о чотири роки пізніші листи Олєсніцького. Вони підносять, що се вони довели до того формального скинення з митрополії в р. 1451, а значіне їх уділу по думці Олєсніцького таке велике, що він признає їм ретроспективно й участь в арештованю Ісидора на Москві. А коли завважити, що поставлене митрополита Іони в грудні 1448 р. на Москві неможливе було без запевненя, що його приймуть православні вел. кн. Литовського, що се поставлене знов вяже ся з консеквенціями київського посольства в р. 1447, то й уділ отсих безіменних грецьких єрархів в дальшому ході подій чималий, і тим самим слова Олєсніцького про відносини до р. 1446—1451 дістають своє потвердження. Олєсніцький впрочім міг в дечому побільшувати ролю грецьких єрархів, щоб зменшити ролю єпископа виленського при відбираню Ісидорови його катедри в р. 1451. Ісидор закидав йому в р. 1451 не лише участь в останній події але й участь в московських подіях р. 1441. Се у всякому разі свідчить про неприхильне становище до унії в десятиох роках між 1441 і 1451 отього найвизнатнійшого з латинських єрархів вел. кн. Литовського і з другого боку можна се ствердити фактами з р. 1440, 1442, 1451, так що стає в дечім правдоподібне, що князь київський звернув на те увагу патріарха Григорія.

Відповідь патріарха на лист і інструкцію посольську, котрі привіз собою посол київського князя в Царгород, дає тільки в дечому оцінити те, що стояло в листі й інструкції. Князь київський враз з жінкою своєю Настасєю прислав депту в Царгород і спитав патріарха про догматичні й канонічні підстави, на котрих переведено унію. Так переповідає інтерполяцію відповідь патріарха, після котрої інструкція устна київського посла спеціально підчеркувала важніші точки листу. Аргументом, котрим князь київський в інструкції свого посла аргументував оттакий свій крок — без попередньої поради у київського митрополита звернути ся в патріархат — були „в цілій Русі численні суперечности і невгоди“.

Як бачимо грамота патріарха переповідає київську інтерпеляцію в сей спосіб, наче князь водив ся чисто теоретичним змаганем дістати в виду неоднакових поглядів на унію церковну певні інформації в патріархата. Одначе в відповіді патріарха є точка, в котрій патріарх доторкає ся й практичної консеквенції незгоди на точці поглядів на унію з Римом; „єпископ, що лишає свою єпархію і посьміє піти в чужу без позволеня свого митрополита, поповняє злочин й тратить свій сан духовний, бережить ся таких людей“. Отже практичним питанням, котрого доторкалась київська інтерпеляція, було питанє: чи може єпископ без позволеня свого митрополита відбувати владичу юрисдикцію поза границями своєї єпархії. А знов отсе практичне питанє, було тільки одним із практичних примінень основного питаня церковної практики правної, насуненого злобою дня: правами Ісидора на митрополітальну юрисдикцію над єпархіями в вел. князівстві литовськїм.

Отже як ми бачили, інтерпеляція київського князя доторкалась не тільки теоретичних питань, але й основного питаня митрополітальної юрисдикції Ісидора — дарма, що лист патріарший, переповідаючи саму інтерпеляцію, ту, для себе вельми немилу точку, промовчує. Се промовчуванє робить мині можливим піднести ще одну точку в листі чи інструкції київського князя. По словам патріарха, інтерпеляція усправедливлювала себе за своє адресованє просто до патріарха тим способом, що подавала численні „суперечности й невгоди ни в цілій Русї“. Але чи тільки ситуація на Русї була причиною отсього звороту? Звернім увагу на деякі прикмети відповіді патріарха: він в своїй оцінці догматичної й канонічної підстави флорентийської унії покликує ся на власну участь в соборі флорентийськїм, на правовірність римської церкви і на признаванє нею грецьких тайн і обрядів і символа віри. Перші дві підстави він переходить коротко, зате над третьою розводить ся деталічно. Він виказує, що латинники признають грецьку євхаристію, грецьке хрещенє, грецьке миропомазанє і грецький символ віри. Те деталічне підношенє спірних точок обрядових, те кладенє їх перед символом віри, воно не було в звичаю грецьких теологів в їх пересправах з папою. Сеж на соборі флорентийськїм вони обрядові точки лишили на сам кінець, і доторкали ся їх тільки тоді, коли їх сам папа про те запитував. А се просто було б тяжко пояснити, коли б голова грецької церкви перед удільним князем, паном на тій точці в своїй області, ним неза-

питаний спеціально до тої точки, розводив ся б про те, як то римська церква признає грецькі обряди! В виду того вважаємо вповні правдоподібним, що інтерпеляція київська доторкалась спеціально признання римською церквою грецьких обрядів. Вкінці можливо, що й той натиск, з яким підносять: „ми не приложили ані доложили в справах віри й релігії в тому, що сьвяті отці нам передали і що є обявлене в св. Письмі“, навязує до відповідної точки інтерпеляції київського князя.

Отсі дані до реконструкції листу й інструкції київського князя дають підставу до оцінки того становища в рр. 1446 і 1447. Се становище було в значній частині консеквенцією його становища в р. 1441, але також і консеквенцією впливів на него иньших факторів. На точці унії зродили ся у князя сумніви, але-ж вони існували у него вже і в р. 1441. Але тоді вони не тягли з собою практичних наслідків.

Я задержав ся довше над листом і інструкцією київського князя ізза двох причин: супроти скупих звісток і супроти того, що сей лист дійсно дістав ся в Царгород й викликав відповідь, не так, як лист моск. правительства. Відповідь патріарха Григорія Мамми важна ізза свого принципіального становища, ізза практичних консеквенцій, ізза наслідків, які викликала.

В обох перших точках патріарх говорить від себе й царгородського собора, але в точці грамоти перебиває ся інспірація з боку Ісидора ¹⁾). Патріарх що до себе апробує фльорентийський собор і його консеквенцію, унію з 7. VII 1439. Що до єрархічних відносин на Русі — а до цілої Русі звертає ся його лист — він лишає свобідну руку Ісидорови. Він від себе тільки рішучо протестує проти тому, щоб заблудящі грецькі єрархи знаходили послух на Русі і щоби без позволення єпископа урядували поза своїми єпархіями. Супроти Ісидора таке становище патріарха було дуже, що правда, льояльне, але не конче легальне. Коли Ісидор четвертий рік сидів собі за границями краю, то треба було дуже великої льояльності з боку патріарха, щоб не видати в пекучій справі свого суду, а віставити все до розпорядимости Ісидора!

¹⁾ „А як прийде до вас преосвящений митрополит київський і всеї Русі і висланий кардинал кир Ісидор, о сьвятім Дусі любий брат і сослужник наш, він повчить і дасть вказівки вам про все словом й ділом“. По повъ ст. 333 і ще одна рукопись у Голубінського ст. 479.

Супроти Київa — в останнє його князь від патріярха дістає заяву звернену до цілої Руси — сей акт визначає ся, коли порівнати його з тоном листів патріярших до вел. кн. литовських або московських, значно більше чемности форми. Але в практиці Царгород за Константина Палсольога домагав ся й далі сліпої віри в свій авторитет на церковному полі, як раз в тому факті, де ніхто в Руси не був учасником. Супроти такого становища патріярхата, вражає дійсно ляконічна замітка Длутоша: Ся унія тревала коротенько, бо Греки й Русини (не Москалі), що не були присутними тоді коли її заявлено, з неї глузували й відкидали її“.

В другій половині 1447 р. князь київський мав справу в руках і він не таїв її. При його зносинах династичних з Москвою, вона легко дісталась в руки останньої, а крім того попала в Новгород. На південній та західній Руси ми її копій вже від пол. XV в. не стрічаємо. Одначе князь київський ще пару літ не йде у формальний розрив з Ісидором. Що більше: він і фактично проти унії не виступив.

За переходом в. кн. Казимира в Польщу на королівство мали місце два ряди подій, над котрим добре мусів подумати старий князь київський, князівство й бояри України й Білої Руси. По перше, король Казимир офіційально признав папу Евгена IV. По друге, з хвилию, коли він пішов на королівство, виринали в новій формі старі спори: за українські землі, за правну окремішність вел. кн. Литовського, з котрою в половині 50 рр. виринула кандидатура Семена Олельковича на вел. кн. литовського.

Найскорше витягнули консеквенції із зміни відносин Польщі до папи Евгена IV міродайні сфери Волини. Катедра володимирська була порожня. Вони вибрали кандидата й післали його в Царгород до Ісидора й патріярха уніята на посвяченє. Сей факт мусів мати місце по київськїм посольстві в Царгород, бо кандидат мусів бути з гори певний, що його будуть посвячували уніяти, коли зложив в Царгороді присягу на унію, а чейже трудно припустити, щоб Ісидор і Григорій позвелили йому радити у Царгороді з тими, що його вислали з Волини. Становище міродайних сфер Волини в рр. 1447—1448 було-б неможливим, коли-б не було спромоги гадати, що й иньші з правно признаних єпископів годять ся на сей крок, або по крайній мірі йому не супротивляють ся. Але крім того апріорного висказу маємо дуже правдоподібний факт, що вказує на те, що з тим

становищем міродайних сфер Волині були в згоді й центральне правительство в Литві й князь київський. Крім того трудно припустити, щоб вони робили се без згоди або по крайній мірі проти волі кн. луцького Свитригайла й його єпископа Єфрема.

Данило приїхав в Царгород по всякій імовірності перед смертю Івана, попередника імператора Константина Палеолога, бо трудно, щоб по його смерті новий імператор Константин дозволив на маніфестацію в користь унії. В Царгороді його поставив урочисто Ісидор в асистенції патріярха Григорія „що у всім, по словам Данила в р. 1451, годив ся з Ісидором“ й патріяршого собора. При поставленю владика в архисрейській присязі присяг на точку про унію, згідно з вказівками Ісидора, патріярха й патріяршого собора. Вертаючись на Русь він по всякій правдоподібності одержав від Ісидора повновласть сповнювати треби єпископські в його митрополичих єпархіях новгородській й київській.

Останнє — важне; воно вказує, що по сьвященю Данила Ісидор не спішив ся на Русь. Воно може вказувати також на те, що він був дуже певний Руси, або й на те, що він був важними справами задержаний в Царгороді.

Одначе обставини поплили иньшим руслом. Вість про замірений прихід Ісидора, переслана князем київським московському правительству, спонукала його приступити до реалізації плану з р. 1441. Довгий час церковного розриву з Царгородом виявив ся тим, що в Москві навикли до сеї думки, а звістки про зміну царя в Царгороді роблять можливою надію на зміну становища українських земель.

З сими українськими єпархіями в тій справі не зносились. Коли-б зносили були перед посвященем Іони, він згадав би се, а між тим він говорить тільки про зносили в р. 1441 в листі до князя Оледька. В своїм обіжнику до православних вел. кн. Литовського він прямо голосить, що поставив його московський собор, на основі попередньої евентуальної санкції царгородської й рішеня московського правительства. Те саме говорить Іона в р. 1460. Одначе, як я казав, Іона, хоч поставлений тільки московськими, а не всіми руськими єпископами, бо новгородський і тверський тільки апробували (вперед чи *post factum*) сеї факт, виступає відразу в ролі митрополита всеї Руси.

І по великій правдоподібності, зараз по своїм поставленю, він звернув ся до Білорусів й Українців. Супроти того, що він став правно поставленим митрополитом всеї Руси, а Русь вел. кн.

литовського „правдиві великі православні христіани“, він шле до неї свого посла зі своїм митрополичим благословенем.

Однак Іона чув, що супроти напружених відносин політичних між обома вел. князівствами, йому митрополитови московському, не вистане покликати ся на неназваних по імені „великого князя й його молодшої братії князів“ і він не забуваючи на недавні зносини між Україною і Византією висуває на перший план, перед апробатою з боку московського правительства — ось такий аргумент: „Йону поставлено в Москві на основі колишнього рішення імператора й благословення сьвятого й вселенського патріарха й всього сьвіта вселенського патріаршого собору“. Поруч того Іона висуває заяву, що коли було православне в Царгороді, то Русь брала звідти митрополита, а й тепер Іона не виступає самовільно.

Сі обі додаткові заяви виходять вперше в сій грамоті, щоб потім все виступити на ново, кілька разів Іона звертає ся до Русинів в. кн. литовського. Вони себе взаємно доповняють, друга чинить можливим додаткове потвердження Іони з боку царгородських сфер в разі, коли там змінять ся відносини. Се становище Іони викликане останніми зносинами між Русею й Царгородом рівночасно ставало на будучність важним застереженням, котрого остаточне недоповнення з боку Іони не мало причинило ся до його відкинення.

Ситуація на Московщині разом з ситуацією в Царгороді викликала те, що міродайні сфери вел. кн. Литовського й корони опинили ся в р. 1449 перед дуже рішучою ділемою — Ісидор чи Іона. Посеред тої непевної ситуації Поділе, Волинь, Київщина, Сіверщина стала ся в літі 1449 театром завзятої борби між кор. Казимиром а претендентом кн. Михайлушком Жигмонтовичом, в котру силою фактів вишала ся й Москва.

Між обома державами запанувала війна, котрій в недовзі положила кінець угода з 31. VIII 1449. Укладаючи її, литовські й московські відпоручники починали знов освоювати ся з думкою про спільного митрополита, однак призначення Іони митрополитом протягло ся ще весь 1450 рік.

В центральному правительстві ще осенем 1449 р. рішено почати переговори з Іоною в справі київської митрополії, однак за виїздом короля в Польщу справа затягла ся. Тільки за свого побуту „на своїй отчині на вел. кн. Литовськім“ думав король залагодити справу митрополії.

Тому й посольство Іони, котре він вислав зарав до Казимира, привело в Польщі від короля відповідь, що свою заяву пришло до Іони з вел. князівства Литовського і що потім визначить Іоні час, коли він буде міг явитись у вел. князівстві. Отже король за свого побуту в Польщі вважав ще потрібним рішити вперед на раді з иншими чинниками про те, чи має Іона дістати київську митрополію, чи ні. А при принципіальнім рішеню справи він лишає собі свобідну руку в офіціальноім проголошеню фактичного віддання митрополії Іоні.

Принципіальне рішенє сеї справи належало не тільки до короля, але й до панів-ради вел. кн. Литовського. З усіх забігів Іони перед панами-радою до нас дійшов тільки одинокий документ, його лист до кн. Олелька. Се був перший лист, котрий Іона писав до кн. київського по своїм поставленю митрополитом в грудни 1448. Лист сей писаний до кн. київського, не як до удільного князя, а як до члена ради вел. кн. Литовського. З того боку Іона й мотивує свій лист і пише до кн. київського, бо його сюверен за свого побуту у вел. князівстві рішить важне діло для православної церкви. Іона представляє київському князеві мотиви свого поставлення і просить його інтервенції.

Лист важний як одинокий слід заходів Іони й становища міродайних сфер в кн. Литовського в р. 1450. Насамперед висуває ся питанє: чому Іона аж тепер звертає ся до поодиноких осіб в поміж української суспільности і чому він заслоняє ся авторитетом центрального правительства. На перше питанє можлива така відповідь: видно, передше гадав Іона, що без їх обійде ся — і дійсно про инші чинники нема й слова згадки в його листі до кор. Казимира з осени 1449. А заслонює ся він авторитетом Казимира тому, що він, їх сюверен, вже рішив ся, а вони ще не рішились.

Щоб пояснити собі, чому Іона не рахує ся з Олельком як в удільним володарем, в котрого землі була софійська катедра, треба зауважити те, що Олелько як князь удільний вів в Царгородом переговори в р. 1446—1447, що за його згодою вели їх міродайні сфери Волини в рр. 1447—1448. На висуненє мною того прецеденса вплинуло те, що Іона в своїм листі просто полемізує з листами Григорія Мамми, виданими перед трома літами.

В світлі того факту нам стане зрозумілим, чому Іона цілу половину листа присвятив на анахроністичне, з правдою не згідне, розмальованє царгородських відносин. А се атакванє

сучасних сфер царгородських за їх нахил до унії, а рівночасно зазначуване, що Іона має санкцію від патріярха, се підношене знов, що не всі Греки такі як сфери царгородські, воно мусить мати якусь ціль.

З другого боку митрополит підносить аргумент вуйка вел. кн. Литовського, що в Київі колись ізза конфлікту в Царгородом поставили митрополита. Він підносить старі державні й культурні традиції Київа. „На основі св. правил і рішення єпископів і сьвящеників та старинної практики знайшло ся, що перед тим на Русі відбуло ся поставлене митрополита, хоч не на Москві, ані в Володимирі, але в Київі. Бо і ти сину сам добре знаєш, що в тодішніх часах від того православного самодержця Руської землі Володимира була самостійна держава в Київі“. Чи се все не має фактичного умотивованя?

По словам листів Олесніцького між агітацією грецьких єрархів на Русі і усуненем його з катедрі була причинова звязь. Лист до папи подає ще один з моментів агітації проти Ісидора: „Князі руські десять літ працювали над тим, щоб скинути Ісидора з митрополії, та грозили, що вийдуть із послуху тому престолови й будуть піддані просто патріярхови царгородському“. Додаю, що листи Ол. вважали патріярха православним. Отже насуває ся така інтерпретація: під впливом грецьких єрархів виринув проєкт, щоб на випадок, як король Казимир не схоче усунути Ісидора з катедрі, віддати її в безпосередне розпоряджене патріярхата.

При такій інтерпретації листів Олесніцького, будемо мати в листах Іони полеміку супроти проєкту віддати київську митрополію в тимчасове безпосередне розпоряджене патріярхата. Таке розумінє ситуації в церковних справах вел. кн. Литовського годить ся зі становищем супроти Царгорода українських земель в рр. 1446—1448 і в 1452.

Сей факт повороту до патріярха в р. 1446, се вислане владики Данила в Царгород, се факти, що виходячи з думки про безпосередний вплив з Царгорода — могли дати субстрат до думки, з котрою зустрічаємо ся у Олесніцького.

Події з другої половини 1450 і перших місяців 1451 вказують, що зазиви Іони своє зробили: йому вдалось прихилити до себе панів ради вел. кн. й тим самим удільних князів. Одначе всесторонню його побіда над думкою піддати київську митрополію під безпосередне завідуване Царгорода не була; проба,

піднята в р. 1452 московським правительством під впливом православних вел. князівства, стає доказом, що в ґрунті річи справу сю тільки обернено в компроміс: Іона зобов'язався вистарати ся potwierdжене в Царгорода.

Король приїхав у вел. князівство в другій половині 1450 р.; тодіж рішено при кінці року в принципі, що Іоні мають бути віддані руські єпархії вел. князівства, і вислано повідомлене до Іони, щоб приїздив. Король Казимир рішив ся під впливом політичних обставин вел. князівства в 1450 р., литовські пани рада пішли за королем, руські — за кличами традиції, за обіцянкою вистарати ся potwierdжене в Царгорода.

В січні 1451 приїхав Іона в вел. кн. й 31 січня проголошено офіційально його митрополитом. Ми, на жаль, не маємо за весь XV в. таких грамот і оцінити порівняним методом ситуації годі; треба звернутись до інтерпретації самого документа, хіба що прийняли б грам. Фотія в 1420 р. Грамота видана від імени короля Казимира канцлером вел. кн. Михайлом Кезгайловичем. За правну підставу до видання акту послужили: наказ короля, суверенні переговори з вел. кн. московським й рішене панів ради. Акт формулує правні відносини на принципі традиційної практики і її жерел: церковного руського устава й звичаєвого права. Важні для політики в. кн. були дві точки: дуже значна прерогатива признана съвітській власти, котрої рішене зміняє єпископа рязанського в київського митрополита і зазначене, що видане воно для самого Іони, (про намісників нема мови), значить імпліците домагає ся від Іони, щоби оставав ся в своїх єпархіях. Для уділу суспільности в церковних справах важний висказ: „князи наши, и єпископи, и бояре, и архимандрити, и игумени, и попове, и діякони, и иноци, и вси причетници церковнии, и вси посполити народи християнства руского“.

Сліди боротьби за унію: аренда, натяк на старинну церковну традицію в праві і практиці правній.

Грамоту підписали Свигригайло (луцька єпархія), кн. Олелько (Київ), Судивой, Гольшанский, Монвід, Семен Гедигольдович, Петро Монтигродович (Новгородок, Вильно), Андрій Сакович, (Полоцьк), Юрша (луцька єпархія) — з виїмком Володимирщизни й Пинщизни всі єпархії.

В очах центрального правительства справа була скінчена, так само думав і Іона. Не добивши ся ширшого правного загарантованя своїх прав від королівського правительства, всеж

таки він висловлює погляди в тім напрямі; 10 день по своїм офіційальнім проголошенню він, мабуть збираючись покидати Новгородок, в своїй грамоті наміснику Михаїлу стає на становищу правного гарантованя державою прав церкви.

Права церковні в очах митрополіта Іона — се правні й церковні правила в часів Фотія. Інтеренції суспільности він не признає: вона має пасивно слухати навіть не лиш митрополита, але і його намісника. Одинокую інтеренцію припустив Іона в іменованю намісника: він іменує його „з божою помічю і порадившись з усіми боярами“¹⁾. Далі наслідуючи в своїй грамоті стиль королівської звиває Іона „князів, панів, архимандритів, протопопів, ігуменів, намісників, попів і дяків і весь християнський народ й причет церковний“, щоб з огляду на своє добро слухали і шанували намісника. Але на одній і засадничій точці маємо тут вплив традиції обовязків світської власти супроти церкви; порівнюючи його грамоту з грамотою Фотія зустрічаємо там одну точку вельми характеристичну: „Благословлю всіх вас разом, щоб той наш намісник в доходах і приходах церковних не поносив втрати від жадного із вас, щоб я за те не жалував ся великому королеви“. Іона так певний короля, що йому ані через голову не перейшло, щоб котрий з єпископів його міг не послухати; той єпископ, у котрого той, що хоче посвятити ся в священники, має намір взяти посвячене, — має право ставити священників за згодою митрополичого намісника в митрополичій єпархії.

Іона, скільки можна судити з скупих даних про короткий час його митрополитованя 1451—1459, орієнтував ся в обставинах здебільшого добре, хоч в дечому він не міг зорієнтувати ся. І так надто велике значінє приписував вел. князеві: відзви його грамоти про вел. кн. прямо обиджали князів удільних. Інтеренцію суспільности в справах церковних признавав він в дуже обмеженій мірі. В самій організації церковній він давав надто велике значінє намісникові, з котрим поводив ся деспотично, а зовсім не признавав більшого значіня крилосома. Між єпископами в р. 1456 з того виринає опозиція проти него.

В засадничих справах Іона вміло підігривав київські традиції, хоч сам в них мало вірив, і весь час стремів поладнати своє становище супроти Царгорода, хоч сам не конче сподівав ся поладнати справу. В своїм становищу супроти унії з Римом

¹⁾ Можливо одначе, що мова про митрополичих урядників.

він брав ті дві точки: догматично-обрядову і устроєву, організаційну. Першу він відкидував на всіх точках соборного рішення, другу заперечав на точці чужих впливів на руську церкву, але підіймав кинену Ісидором думку про правне загарантоване руської церкви.

Однак опозицію здусив Іона вповні аж в р. 1452. Володимирський єпископ Данило аж тоді офіційно вирік ся унії: головною причиною було мабуть те, що на Волини, загроженій будучою польською анексією, впливи корони, що 1449 р. офіційно погодила ся з папою, мали значний вплив. Однак й там зайшли події, що завдали унії рішучий удар в її одинокій підставі і в прероґативах правних Ісидора.

Рим сам при кінці 40 літ став холодний для справи унії і між багатьма авторитетами реформованої римської церкви виринали думки, чи би не перетягати уніятів просто на латинство. Що до української території перший симптом зустрічаємо в потвердженю кор. Володислава III 1442 р. грамоти свого батька, львівському арцибіскупові.

Виринувши в р. 1442 в пограничних між обома обрядами територіях, отся думка 1446 р. дістала папську санкцію¹⁾.

¹⁾ Лист написаний 5 липня 1446 в Риму: *Dum sacubria laborum vestrorum studia, quae mundanis abiectis illecebris, cum additione voluntariae paupertatis, pro augmento fidei catholicae impenditis incessanter, etiam in ipsius fidei hostium partibus verbum domini, non absque personarum vestrarum discrimine praedeando, debita consideratione pensamus, — ea vobis libenter concedimus, per quae, sublatis quibusvis dispendiis, cum animarum salute ampliores inde etiam fructus adferre valeatis. Quum itaque, sicut nonnullorum fidei digna relatione non sine ingenti mentis exultatione percepimus, quod in regno Vngariae illiusque confinibus et Transsilvanis partibus nonnulli, Rutheni nuncupati, gens quidem satis populare et grandis numero, existant, qui, divina illustrati gratia ac gentium caecitatem de eorum cordibus deponentes, ad fratres vicariae vestrae propter illorum religiosam et laudabilem vitam, necnon fructuosas, quas eis continuo faciunt praedicationes, singularem gerentes devotionis affectum, per ipsos fratres sacri baptismatis unda renasci et evangelicae doctrinae pabulo pasci et enutriri, et quod ipsorum animarum curam dictorum fratrum regimini et gubernationi subesse farventius concupiscant, — nos qui dudum vobis, ut eo ferventius laboribus et studiis, quae pro fide huiusmodi et divini cultus ac religionis augmento, plurima et fructuosa impendere poteratis, insistere valeatis seu possetis, diversa privilegia — concessimus — baptismatis, christmatis, seu confirmationis, eucharistiae aliaque ecclesiastica sacramenta ministrare.*

В коронних землях між тим шанси папи Євгенія IV стало і консеквентно ішли в гору. В рік по тім рішенню папи, його признав король Казимир, а за королем сейчас Збігнев Олесьніцький митрополит ігназєнський. Тільки митрополія львівська в особі свого архієпископа Яна зі Спрови не признала аж до р. 1450 папи Євгена IV і його наслідника. Офіційальне признає папи Євгенія в Польщі потягло за собою загадкові події, в своїх консеквенціях дуже важні для церковної унії.

З Молдавії втік до єпископа Збігнева Олесьніцького єпископ Сучави Йоаким, враз зі своїми прихильниками. Він мусів кинути Сучаву в наслідок опозиції своєї пастви проти флорентийської унії. Він кинув Молдавію, щоби при помочи Олесьніцького дістатись до папи в Рим. Олесьніцький приняв його прихильно і вислав в цвітні 1449 в Рим в Сандоміра. Можливо, що в справу був вмішаний і архієпископ львівський Ян зі Спрови, в котрого дієцезії лежала Сучава, і котрий яко лєтат в імені собору базельського на Волощині міг навязати зносини в єпископом Сучави. Збираючи до купи скуні дати про Йоакима, констатуємо, що 1449 був втікачем єпископом Сучави; що 1450 в червні стрічаємо ся в його юрисдикцією у Львові, що в лютім 1451 виступає він в своему юридичному акті яко галицький митрополит¹⁾, що польська адміністрація галицька його признала й піддавала йому на практиці єпископа перемиського. Отсі жерельні звістки можна толкувати тодішною молдавською політикою Польщі, та церковною ситуацією в Галичині²⁾.

В особі Йоакима дістала галицька митрополія в останне митрополита окремого. Дістала його в Риму. Його титул „царгородський“ можна коментувати двояко: або його висвятив титулярний патріярх царгородський, що резидував в Римі, або він дістав затверджене.

[Можливо що його намовили їхати в Рим аж в Польщі. Досить, що 1450 р. в червні вже зустрічаємо ся у Львові в його намісником Василем, протопопом львівським. Про Йоакима говорить ся як про „митрополита“. Його юрисдикція вказує на те, що він мав єпископський сан, а не був простим намісни-

¹⁾ A. G. z. XIII. ст. 997. В лютім 1450 титулюють його акти: Reuerendissimus Pater dominus Jakum Metropolitanus Constantinopoliensis et Haliciensis Rutenorum.

²⁾ До першої — не забуваймо про походи польські на Молдавію в р. 1450 і про бурливі політичні відносини на Молдавії в сих роках, до другої — не спускаймо в очий її єпархіальних звязів церковних в Галичиню.

ком Ісидора. Дрібна подробиця рукописна вказує на те, що він недавно що почав свою митрополичу діяльність. Сю замітку піддержує ще й та обставина, що між падолістом 1450 і лютим 1451 владика перемиський вважав можливим при помочи судиїв одержати заплату за функцію в митрополичій дієцезії, відбуту вже по приході Йоакима. Се знов вказує на те, що він не був конче признаваний сим єпископом перемиським, хоч староста львівський признає його юрисдикцію перед юрисдикцією єпископа перемиського і акти судові титулюють його вище від єпископа¹⁾.]

Йоаким рішив ся удатись до папи wraz зі своїми прихильниками. Які він мав в тім властиво ціди, не знати. Поставлене Йоакима від Григорія Мамми царгородського патріарха мало місце в рр. 1449—1450. Ми, на жаль, не можемо в виду того, що не знаємо, де був Ісидор в рр. 1448—1450, ясно прослідити питане, яке становище заняв Ісидор в справі заіменованя Йоакима?

В кождім разі в першій половині 1451 настала хвиля, коли Ісидор навіть супроти латинських правительств корони й вел. кн. Литовського втратив правні підстави своєї юрисдикції. Він мабуть ще в попередньому році став витягати консеквенції з ситуації; по крайній мірі в лютім 1451 приймає титул єпископа иньшої єпархії.

Для думки церковної унії на всіх точках її розірване звязий між українськими й білоруськими землями та Ісидором було важкою втратою. Хід подій пішов в двох напрямках: у вел. князівстві в напрямі православної реставрації, в короні в напрямі безпосередного облатинщення Русинів.

Король Казимир заявив Іоні в січни 1451 р., що в справі галицької митрополії король буде з ним вести переговори аж тоді, коли сам буде в короні. Таке поставлене справи з боку короля толкуєть ся двома головними, по моїй думці, моментами: діссонансами між міродайними польськими й литовськими кругами за територію, що по своїй церковній організації входила в склад галицької митрополії, та отсим фактом, що 1450 явив ся й був признаний тамошними міродайними чинниками митрополит Іоаким.

¹⁾ В сім місці маємо, очевидно, дві редакції автора, збирасмо їх до купи, одну при другій. *Ред.*

Іона, вернувшись з вел. кн. домів, рішив повести переговори за галицьку митрополію: справа володимирської катедри, котрої єпископ офіційно признає Іону тільки в р. 1452, могла ще і в 1451 році спонукати Іону, щоб він рішив ся здобути зверхність над галицькою митрополією. Рівночасно підіймаючи справу свого признаня у галицькій митрополії, він мусів поробити дальші кроки в справі усуненя головного „каміння образу“: факту, що він не мав санкції від царгородських сфер¹⁾. Одначе се було тільки *ad captandam benevolentiam* української й білоруської суспільности: в листі своїм до короля в справі признаня йому митрополії галицької Іона про свою царгородську санкцію не вважає відповідним гворити²⁾.

Одначе в згаданім листі піднесені два иньші аргументи за підданем галицького стола київському, котрі в усякою певністю видвижені були з огляду на суспільність: се власть київського стола над галицьким в ім'я старинної традиції та опіка держави над церквою.

Постуляти Іона застали короля в Галичині в літі 1451. Супроти того, що висше згадані моменти не тільки не уступили, але ще заострились, король не рішив справи. Лишаючи її часови, він прихилив ся до думки, що тимчасом виринула в його оточенню: при помочи місіонарської пропаганди перевести Русинів в латинство. На повстане сеї думки, котра в ґрунті річи являєть ся в своїй основній думці змаганем обійти конфлікт між політичними інтересами корони і вел. кн. Литовського, а в своїм шовіністичнім переведеню компромісом між практикою давнійшої латинської пропаганди і ситуацією викликаною через унію церковну, могли вплинути кромі отсих моментів ще й специфічні льокальні й часові обставини. До першого роду обставин завважу факт сильного зросту католицизма в сорокових роках в Галичині, до другого — охоту притягнути для своїх інтересів папу: оба сі факти стоять у згоді з позитивною інтерпретацією листу.

Він виходить з заложень, що ніяк не вдало ся перевести попередної проби церковної унії, підношеної з боку соборів. Справу церковної унії на догматичному поли, з задержанем грецького обряду, вважає лист короля з 7 вересня 1451

¹⁾ „*privatum sede sua est patriarcha constantinopolitano consentiente, qui mox et alium ad metropolim eandem ordinavit*“, пише Олесніцкий в червни 1451 до папи.

²⁾ Що правда одначе, сей лист вказує на те, що він дійшов до нас фрагментарично.

в Городка до звісного латинського місіонера І. Капістрана чимсь неможливим, хоч він підчеркує вроджений запал Русинів до їх обряду. В отсїм видна неконсеквенція; вона видна також в цілковитім нарушеню справи руської церковної організації, значить в принципіальнім питаню: в рішеню, чому конче латинський обряд, лист королівський висказуєсь поверховно й неконсеквентно. В тактичнім переведеню плану, при помочи пропатанди місійної, він підносить легкість навертаня Русинів супроти слабих підстав їх православія. Цілий ряд висказів по моїй думці носить на собі виразні сліди автопсії галицьких відносин.

Становище кор. Казимира в вересни 1451 являє ся мені дальшою консеквенцією його становища в січни 1451, консеквенцією витагненою одначе під впливом льокальних і часових відносин. Своєю практичною неґацією унії в інтересах пропатанди латинства в руських землях воно навязувало до такого самого становища папи Миколая V в р. 1452, а натяки на заходи базилейського собора в справі церковної унії, ставали ідейним помостом між поглядами короля на унію і поглядами на неї партизанів собора в Базелі ¹⁾. На тім самім становищі стояв і кард. Збігнев Олєсніцький і рівночасно своє становище стремить він піддати папі в вересни 1451. Сей факт уможливає прийняти висше подану інтерпретацію листа Казимира до Капістрана, що Казимир ще передше зовсім безпечно міг думати, що в його поведенем зсолідаризує ся Рим.

Рівночасно в неґацією руського обряду в користь латинської пропатанди в вересни 1451, Олєсніцький в червни 1451 обіцював Ісидорови поміч свою і єпископа вилєнського в справі відзисканя митрополії кївської! Не забуваймо одначе й того, що весь 1451 рік довелось Олєсніцькому поробити чимало забігів в Римі, щоб спаралізувати заходи Ісидора потягнути до відвічальности єпископа волинського за його становище супроти церковної унії. Отворєне дверий латинській місійній пропатанді, повстанє Свитриґайла й потреба не дражнити руського елементу супроти того, що ще жив претендент кн. Михайлушко, відсувала на задній плян всякі гострі заходи, ставало одиноким виходом із заплутаної церковної ситуації в руських землях польської корони.

¹⁾ Quamvis in pluribus conciliis multi fuissent interpositi labores, отже мова і про собор в Базель.

Одначе переведене в діло думки, киненої отруженем кор. Казимира в вересни 1451 р., чекало аж року 1460. Тимчасом вдалось довести тільки до того, що папа Миколай V по ціло-річних переговорах з єпископом виленським апробував погляди єпископа на руське хрещенє й супружество. Трактат єпископа виленського можна сформувасти в останних своїх точках при помочи згадки з початку XVI в. у Яна з Коморова з папського брєве в 26 мая 1452. Основні точки його такі: есенціональна ріжниця між католиком і чоловіком руського обряда лежить в хрещеню. Тільки по новім охрещеню чоловік руського обряду стає християнином. Тільки тоді він може входити в супружі звязи з латинником.

Оттаке рішенє справи папським брєве 1452 стояло не тільки в есенціональній суперечности з висказом будинського обіжника митроп. Ісидора: осудженє без поданя причин руського хрещеня нарушувало формально й фактично булю папську в 21. XI 1439. Цікаво, що коли 1501 р. знов реститували для руських земель булю в 21. XI 1439 — тоді тільки загальниковою формулою свасували погляди отього брєве. Для справи церковної унії в руських землях отсей крок Риму був новим ударом, ударом тим більше важким що шанси Іони у вел. кн. литовським консеквентно ішли в гору.

З Царгорода прийшла звістка, що Григорій Мамма в серпни 1451 мусів втікати в Рим. Вона була остаточною спонуккою, щоб правительство московське виповнило свої зобовязаня супроти православних вел. кн. Литовського. Вел. кн. Московський не тільки в грамоті свого посольства висланій в Царгород виступав як репрезентант староруської й спеціально київської організації; він згадує як найльотальнїше про правительство вел. князівства й про тамошну суспільність. Вел. князь звертає ся до імператора з домаганем благословенства для Іони. Крім грамоти повезли богату дань.

Як мало лежала ціла ся акція в інтенціях самого Іони, бачу найлучший доказ в тім, що він сам в жовтні 1452 рахує ся вповні серіозно з евентуальною невдачою пертракціяцї в Царгороді. Заразом факт, що тодіж йому вдасть ся привести в послух єпископа з території колишньої галицької митрополії, стає вельми важним для оцінки становища кор. Казимира й української суспільности супроти звязи між признанем Іони в київській митрополії і признанем його в Царгороді.

Йона реалізував прихильну для него ситуацію з поспішною консеквенцією. Єпископ володимирський мусів, не конче радо, вибратись до Москви. Йона убрав формально своє поведене в виповнене едикту кор. Казимира з 31. I 1451: фактично ще в останніх десятиліттях XIV ст., володимирська єпархія входила в склад галицької митрополії; дуже можливо, що Йона бачив в приведеню в послух Данила крок наперед в признаню своєї юрисдикції в галицькій митрополії. Заразом з формальної сторони се було в його очах остаточною консеквенцією в переведеню едикта 1451 р. що до єпархії київської митрополії.

Єпископ володимирський вложив символ віри, вложив єпископську присягу з дуже гострою формулою. Тоді Йона і собор, що тоді був на Москві дав йому своє благословенство і допустив його до урочистої літургії. Потім оба видали письменні акти в тій справі.

Під той час московське посольство вернулось з нічим з Царгорода. Ісидор був в Царгороді по всякій правдоподібности, він використав дуже для него принагідну ситуацію. Знов московське посольство не відважилось поступити собі на власну руку і взяти затверджене від неурядової грецької церкви. Мабуть і через голову йому не перейшло зробити крок, котрий не давно перед тим зробила Молдавія: признати архієпископа в Охриді зверхником руської церкви.

Ситуація в Царгороді змінилась тільки з маєм 1455 р.: в недові відбулась реставрація православія. Одначе використати ситуацію на свою користь Іоні таки не вдалось. І по реставрації православія в Царгороді він остав ся в очах грецької царгородської церкви псевдомитрополитом. Невдача царгородського посольства мусіла відгукнутись поміж православними вел. князівства. Кілька літ пізнійше чуємо (на жаль факти подані Іоною) про опозицію з боку деяких членів єпископату: єпископ полоцький ватитулував Іону „братом“. І навіть без згадки з боку Іони про своє потверджене патріархом, що виринає в полеміці між ним і згаданим єпископом, навіть без неї чисто а ргіогі можна було припустити, що на точці потвердження Іони патріархом виринуть диссонанси між ним і єрархами вел. князівства. Так само факт, що його таки не признали в Царгороді, заповів йому всі види на Галичину, тим більше що король Казимир почав 1453 свою інтервенцію в Пруссії, що зараз довела до війни. Заангажований в Пруссії король мусів удержувати добрі зносини на східній границі вел. кн. литовського. Йона далі пильну-

вав вкорінюватись фактично. В р. 1454 поставив єпископа для Смоленська, в р. 1458 для Полоцька, в р. 1453—1459 єпископа володимирського, в р. 1451—1459 єпископів чернігівського, турівського, луцького.

1452 р. Іона виступав як зверхник єпископа володимирського на підставі церковної традиції й фактичного віддання в його руки митрополії кор. Казимиром: про потверджене його патріархом в обох юридичних актах з 1452 р. нема мови. В липни 1457 р. він знов видає акт юрисдикції церковної і знов є згадка про фактичне віддане в руки Іони управи єпархіями вел. князівства. В правних актах Іона за весь час свого митрополітованя в руських землях вел. кн. Литовського ніколи не вживав легенди про санкцію патріяршу, яко правної підстави своєї митрополії юрисдикції.

Отже правні підстави митрополітованя Іони були дві: церковна традиція й фактичне віддане йому в руки митрополії кор. Казимиром. Перша виходила з позитивних висказів церковних правил й руської церковної практики та з негативного становища супроти флорентийської унії і її консеквенції, церковної ситуації в Царгороді. Друга була чисто фактичною: з хвилию коли Казимир відвертав ся від нього — Іона перестав *eo ipso* бути митрополитом, так як 1451 р. став силою королівського рішення митрополитом з єпископа рязанського.

Зробити всесторонній синтетичний огляд сеї першої консеквентної реакції в історії нашої церкви важко. Зазначу тільки звязи з унією, видні в цілім поведеню Іони. Отже насамперед думку про обовязок держави гарантувати права церковні. Її висловлює Іона в своїх обох посольствах до кор. Казимира 1451, 1454—1458, в своїх словах до кн. верейського в недовзі по 1451 р., в своїх заявах про задумані переговори з кор. Казимиром при обсаді полоцької єпископії. Держава гарантує, не зважаючи на те, якої віри володар і його органи та агенти, рухомі й нерухомі маєтності церковні (Рус. ист. библи. VI, с. 574, 570, 571). Держава гарантує виконуване церковної юрисдикції — в першій лінії митрополита і його заступників (ст. 571), далі єпископські (614). Суспільність криєть ся там у него як і в Исидора за державою (ст. 571, 572). Вона має на скрізь обмежену інтеренцію: її річею помагати органам церкви виповнювати їх функції (572). Відкликуючи дуже гостро свого намісника в Києва, Іона не вважає відповідним повідомити про се тамошних династів від себе особним повідомленем і іменує без

їх поради його наступника (569—572, 604). Суспільність в очах Іони так само слабо здеференційована як в очах Ісидора: се князі, бояре, міщани — ся остання верства надвичайно богата на типи суспільности XV в., вістають ся в тіні під фразою: весь хрестоіменитий народ.

Алеж таксамо погляди Іони на саму церковну організацію на собі носять ті самі централістичні прикмети, що погляди Ісидора. Ми не маємо звістки про скликане ним хочби одного собора, так само він ігнорував крилоси. Винесене на перший плян намісників, се характеристична прикмета обох митрополитів.

Перед нами цілком в тіні лежить задля цілковитої недостачі джерел діяльність Ісидора і Іони на культурному полі; завважу тільки дві характеристичні прикмети. Перша — се підношене традицій київських і староруських взагалі; правда що до Ісидора ми маємо факт, що він акцептував становище київського династа. Друга, се кличі релігійного порозуміння в латинством. Про Ісидора я вже говорив. Що до Іони то варто піднести, що хоч він відкидав собор фльорентийський, а владиці володимирському казав проклясти імя папи і грозив скиненням його зі святиства і відлученем від церкви — тільки аж тоді, коли завдяки папі заносило ся на його принате, почав сам атакувати папу римського (623, 624). Супроти литовського правительства висловив ся Іона як раз згадкою про його іновірство дуже льояльно (574). Що більше, так само льояльно висловив ся про членів католицької литовської суспільности (571). Так само вельми характеристична манера його листу до латинського канцлера вел. князівства з рр. 1454—1458 (ст. 567, 568).

Реставрація православія не була одначе ні всесторонною, ані не обняла всеї території земель короля Казимира. Іона не потрафив зжити ся ні з церквою православною у вел. кн. Литовським, ні з суспільністю і з малими виїмками популярним не був (Смоленськ). Надостача санкції з патріярхату мусіла викликувати безустанні напруженя. Заразом руська суспільність вел. князівства жила в затишу, викликанім війною пруською, й її значіне у вел. князівстві тревало росло (кандидатура Семена Одельковича). А вона не могла замкнути очий на чим раз більший занепад православної церкви на території, котру позволено обняти Іоні. Коли в Холмщині по всякій правдоподібности унія затвердженем державою прав церкви в р. 1456 знов могла похвалитись деяким здобутком; коли в епархії перемиській на власну руку тамошний єп. Атаназій Бірецький переводив ре-

ставрацію православія, в галицькій єпархії польське правительство використало ситуацію по просту фіскальним способом. Наслідком стислої звязи між *temporalia* і *spiritualia* ті і сі попали рішенням кор. Казимира в рр. 1452—1457 в руки галицького старости, а той їх в недовзі потім відпродав одному з поміж православних шляхтичів.

Остаточний біляне кількалітної юрисдикції Іони, дуже сумний для руських земель корони, був для руських земель вел. кн. фактичним, хоч односторонним, ствердженням *status quo*.

(Конець буде).

